

הרב יהודה הלוי עמיהי

הקמת תשתית למערכות השקיה בשמיטה

שאלה

אני מובטל ומחפש עבודה. ההכשרה והניסיון שלי הם בתחום של מים וחקלאות. הוצע לי תפקיד בתכנון מערכות השקיה והקמתן. העבודה היא עבודת שטח במטעים קיימים ובמטעים שבתהליך הקמה. העבודה היא אך ורק בהקמת תשתיות השקיה, ואינה כוללת את ההשקיה עצמה. העבודה כוללת: תכנון הלחצים והספיקות במערכת, הקמת ראש המערכת, הכוללת: ברזים, פריסת צינורות, חפירת תעלות לצינורות ולברזים, נעיצת טפטפות, הנחת ממטרות וכדומה, וכן חיבור המערכות למחשב. האם מותר לעבוד בעבודה כזאת בשנת השמיטה?

א. פעולת ההשקיה

נאמר בגמרא (מו"ק ג ע"א):

יכול לא יקשקש תחת הזיתים, ולא יעדר תחת הגפנים, ולא ימלא נקעים מים, ולא יעשה עוגיות לגפנים? תלמוד לומר: שדך לא תזרע זריעה בכלל היתה, ולמה יצתה - להקיש אליה, לומר לך: מה זריעה מיוחדת, עבודה שבשדה ושבכרם - אף כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם!

מלשון הגמרא עולה שמותר לעשות נקעים ועוגיות (חפירות סביב העצים) לגפנים, כדי שישקו את העצים. הרמב"ם (הל' שמיטה פ"א ה"ט-ה"י) הביא זאת להלכה, והוסיף נימוק:

ועושין עוגיות לגפנים, ועושין את אמת המים כתחלה וממלאין את הנקעים מים. ומפני מה התירו כל אלה, שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, והואיל ואיסור הדברים האלו וכיוצא בהם מדבריהם לא גזרו על אלו שאין אסור מן התורה אלא אותן שני אבות ושתי תולדות שלהם כמו שביארנו.

מלשון הרמב"ם עולה שמותר לעשות צינורות השקיה ולדאוג שיגיעו מים לעצים. אמנם שיטת רש"י¹ היא שאין להתיר עשיית עוגיות חדשות לעצים, אבל הרמב"ם לא חילק בין עוגיות חדשות לעוגיות ישנות, וסבר שאפילו עשיית חפירות חדשות בשביעית מותרת. לדעתו רק בחול המועד (שאסורה טרחה) אין לעשות עוגיות חדשות, אבל בשביעית

1. רש"י, מו"ק ג ע"א, ד"ה לא.

מותר לעשות אפילו עוגיות חדשות.² מכיוון שאנו פוסקים ששביעית ב'זמן הזה' - איסורה מדרבנן, יש להקל ולהתיר עשיית פעולות חפירה להשקיה בשביעית.

ב. פיזור העפר

על דברי הרמב"ם שמותר לעשות אמת המים בשביעית, נכתב ב'שבת הארץ' (פ"א ה"ט אות ג):

ויש אומרים שאין מותר כי אם שכשחופר ישליך את העפר רחוק מאגפיה, כדי שלא יכשיר את אגפיה לזריעה כל זמן שהוא נותן את העפר הנחפר סמוך להם. והעיקר הוא שאין חילוק, ומותר אפילו כשנותן את העפר סמוך לאגפיה גם כן. וכיון שאינו מכווון לזריעה, וגם הוא עושה שלא כדרך ההכשר לזריעה שעל ידי חרישה, כי אם בשינוי על ידי חפירה של האמה - אינה דומה לחרישה.

מדברי הרמב"ם עולה שמותר אפילו לפזר את החול לצידי החפירה. אמנם מדברי ה'תוספות'³ משמע שיש מקום להחמיר, אבל הרמב"ם מתיר עשיית אמת המים ואינו מבחין בין האופנים השונים לפיזור העפר. לכן משמע מדבריו שפיזור החול לצידי החפירה מותר לגמרי, בגלל השינוי וההוכחה לכך שאין בכך הכנה לזריעה. במשנה (פ"ג מ"י) נאמר:

הבונה גדר בינו ובין רשות הרבים מותר להעמיק עד הסלע. מה יעשה בעפר? צוברו ברשות הרבים ומתקנו דברי רבי יהושע. רבי עקיבא אומר כדרך שאין מקלקלין ברשות הרבים לא יתקנו. מה יעשה בעפר? צוברו בתוך שדהו כדרך המזבלין, וכן החופר בור ושיח ומערה.

ה'חזון איש'⁴ הקשה מלשון המשנה, שמשמע שהעושה גדר - שהיא פעולה המותרת, צריך להניח את העפר בצורה מיוחדת, שלא יאמרו שהוא הולך לזרוע. אם כן, מדוע בעשיית אמת המים לא הצריכו הנחת העפר בצורה מיוחדת? ה'חזון איש' תירץ שני תירוצים: א. העושה אמת המים, אכן רוצה את העפר לצידי האמה, כדי להגביה את הדפנות, ולכן לא חייבו להניחו בצורה מיוחדת. אבל הבונה גדר - אין לו צורך בעפר, ועל כן הצריכו שיניחו בצורה מיוחדת. ב. באמת המים אין דרך לזרוע אגפיה, מכיוון שזה יהרוס את האמה, ועל כן התירו להניח את החול שהוצא מהאמה. אבל בגדר - הרי יש דרך לזרוע, ולכן יש להניח את העפר רק בערמות. עולה מדבריו שכל מקום שברור שלא ישתלו, אין איסור אפילו לפזר את העפר.

2. רדב"ז, הל' שמטו"י פ"א ה"ט.
3. תוספות, מו"ק ד"ב, ד"ה מפני.
4. חזו"א, שביעית סי' יח ס"ק ט.

ג. כיסוי הבורות

עד כאן דנו בפזזור עפר המוצא מהחפירה, אבל פעמים רבות לאחר חפירת הצינור - ממלאים עפר על גביו. נשאלת השאלה, האם מלאכה זו מותרת בשביעית. נאמר במשנה (פ"ג מ"ח):

אין בונין מדרגות על פי הגאיות ערב שביעית משפסקו הגשמים מפני שהוא מתקנן לשביעית, אבל בונה הוא בשביעית משפסקו גשמים מפני שהוא מתקנן למוצאי שביעית, ולא יסמוך בעפר.

המשנה מדברת על התקופה שהיו איסורים לעשות מלאכות של הכנה לשביעית בערב שביעית. הרמב"ם⁵ למד מכאן שבזמן הזה אסור בשביעית למלא שטח שזורעין בו, שיש בכך תיקון לשביעית. לכאורה לפי יסוד זה, אסור למלא את מקום החפירה של הצינור, כי הוא מתקן את הארץ. אלא שיש לחלק, שבמשנה מדובר במדרגה ('טראסה') וזה מקום זריעה, ולכן חששו ואסרו, שמא יבוא לזרוע בשביעית. אבל בנידון דידן אין איסור, כיוון שהוא רק ממלא את מקום הצינור שחפרו, הסגירה היא למטרת הגנה על הצינור, ושם לעולם לא יזרע כי יחשוש שמא שורשי האילן ייכנסו לצנרת. ראיה לכך שאין כאן דין עצמי שאסור למלא את המקום עפר, היא שבזמן המקדש היה מותר לעשות מדרגות בשביעית למוצאי שביעית. מכאן שאין זה איסור עצמי, אלא איסור מחשש שמא יבוא לזרוע באותו מקום. על כן נראה שבנידון דידן, אפשר אפילו לסגור את מקום החפירה של הצינור, מכיוון שלא ישתול שם לעולם. ונראה לי שלכן התיר בשו"ת 'ישועות משה'⁶ הכנסת צינורות באדמה.

ד. טפטפות

ודאי שאין לאסור הנחת טפטפת חיצונית בשביעית, כי אין עושים פעולת חפירה או כיסוי, אלא הנחה מעל המקום עצמו.

ה. נטיעה חדשה

עד כאן התרנו לעבוד בהקמת מערכת השקיה במטע קיים, שיש לתכנן לו מערכת חדשה, ולמדנו שאין בכך עשיית פעולות האסורות בשביעית, ומותרת השקיה לצורך העצים הקיימים. אלא נשאלת השאלה האם יש לאסור זאת במטעים שעדיין לא נשתלו ורק עתידים לטעת בהם, מכיוון שאלו פעולות הכנה לשתילה בשביעית. יש לחשוש שההיתר להשקות הוא רק מחשש שמא ימות כל עץ שבה (פ"א ה"י), אבל בנידון דידן אין עדיין עץ, ויש חשש שמא יבוא החקלאי וייטע בשביעית. לכן ייתכן שיש לגזור על

5. רמב"ם, הל' שמטו"י פ"ב הי"א.
6. ישועות משה, ח"ד סי' כה אות ד.

כך, ולא להתיר הכנת מערכת השקיה לנטיעה חדשה. ב'משנה ראשונה'⁷ נכתב שיש לאסור כל הכנה בשביעית לצורך השקיה בשביעית, ולא התירו אלא לצורך השקיה במוצאי שביעית. אלא שיש לומר שאם יכול לתלות שהנטיעה תיעשה לאחר שביעית, ודאי שיש סברא להתיר עשיית מערכת השקיה בשביעית עצמה, כפי שהמשנה (פ"ג מ"ח) התירה אחר עצרת (על פי פירוש הר"ש, רא"ש). כמו כן, בימינו כל הנוטעים עושים היתר מכירה, ואף על פי שגם הרב קוק זצ"ל לא רצה להתיר נטיעות חדשות לאחר היתר מכירה, בכל זאת ודאי שאין הדבר אסור, ובייחוד שכל הנטיעות הן בגוש אדמה. אם כן, ייתכן שגם במקרה הנידון אפשר להקל, ולצרף לכך את העובדה שמדובר באדם שאין לו פרנסה.

סיכום

- א. פעולת הכנת מערכת השקיה בשביעית למטע קיים, ודאי אפשר להקל בה ולהתירה.
- ב. במטע חדש, אם יכול להתנות שהנטיעה תיעשה רק לאחר השמיטה, או לאחר עשיית היתר מכירה, עליו לעשות כן.
- ג. בשעת הדחק של חסרון פרנסה (במקרה של מובטל), יש להקל ולהתיר עיסוק של הקמת מערכות השקיה במטע חדש.

7. משנ"ר, שביעית פ"ג מ"ח, ד"ה על פי.